

TÜRKİYE'DE 1960-1980 MÜDAHALE DÖNEMİ EKONOMİLERİ: İKTİSAT POLİTİKALARI VE MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELER AÇISINDAN BİR KARŞILAŞTIRMA

Yrd. Doç. Dr. Özcan DAĞDEMİR*
Yrd. Doç. Dr. A. Mesud KÜÇÜKKALAY**

ÖZET

Bu çalışmada, 1960 ve 1980 yıllarında gerçekleştirilen askeri müdahalelerin ekonomik boyutu incelenmiştir. Çalışmada, askeri müdahale dönemlerinin ekonomi politikası öncelikleri ve kantitatif yansımaları da yer almaktadır. Askeri müdahalelerin siyasi, hukuki ve sosyolojik boyutları çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Bu yolla müdahale dönemlerinin öncesi ve sonrası dikkate alınarak ekonomik açıdan karşılaştırma yapılmıştır. Askeri müdahale dönemlerinin ekonomik yönleriyle karşılaştırıldığı bir başka çalışmaya rastlamak da olanaklı değildir.

GİRİŞ

İlk olarak 18 Temmuz 1945'de Milli Kalkınma Partisi'nin ardından 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin (DP) kurulmasıyla başlayan çok partili dönemde, 27 Mayıs 1960'a kadar önemli siyasal gelişmeler olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, bütün dünyada itibar kazanan modern demokrasi ve açık toplum kavramları Türkiye'de de kendini hissettirmiş, totaliter düşüncenin savaştan yenik çıkması,

* Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Politikası ABD.

** Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Tarihi ABD.

savaş sırasındaki barış çabaları ve bu arada Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın imzalanmış olması Türkiye'de çok partili döneme geçiş için uygun bir ortamın doğmasına yol açmıştır. (ÖZTÜRK: 1996, 44). Ancak geniş açılı bir iceleme sonucunda Türkiye Cumhuriyeti tarihinde çok partili siyasal sistemin belirli bir dönemde sağlıklılık olarak işlediği yargısına ulaşmak olanaklı görünmemektedir. Bu olanaksızlık siyasal sürecin akışında ortaya çıkan bir duraksama ile birlikte, Türkiye'de ekonomik sürecin de bir duraksama değil ama bir yön değişimini beraberinde getirmiştir. Nitekim pek çok dünya ülkesinde söz konusu olmayan bu durum, Türkiye için özel bir aşama olarak tarihte yerini alırken, iktisatçı için incelenmesi gerekli bir sorunsallar yumağı olarak da ortada durmaktadır. 1960 ve 1980'de siyasal yönetime el koyarak ekonomik alanda da önemli değişikliklere neden olan bu müdahalelerin, öncelerinin ve sonralarının benzerlik ya da benzemezliklerinin saptanması ve etkilerinin ortaya koyulması, hem müdahalelerin yapıma gereklerinde hem de sonuçlarında, siyasal değil ama ekonomik yönden yeni ekonomik sonuçlar ortaya koyabilecektir. Aynı zamanda bu müdahalelerin kantitatif göstergelerde ve uygulanan ekonomik politikalarda ne gibi etkilere yol açtığı da önemli sorundur. Gerçi DP'nin kapatılması için mahkemede ileri sürülen gerekçeler arasında ekonomik olanına rastlamak olanaklı değildir. Nitekim bu iddialar, DP iktidarının esas amacından uzaklaştığı, dini politikaya alet ettiği, zümre tahakkümü kurduğu, vatandaşı birbirine düşman ettiği, seçmenlerin iradesini kötüye kullandığı, parti programını suiistimal ettiği, parti programının dışına çıktığı ve en önemlisi siyasal parti olma özelliğini kaybettiği noktasında toplanmaktaydı. (ÖZTÜRK:1993, 70). 1980 için de söz konusu olan siyasal karmaşa ve terör yanında her iki müdahalede de, paralel bir konumda, ekonomik bozukluk yer almaktaydı. Nitekim 1980'lere gelindiğinde tarihin savaşla, krizle, dış ödemeler açıklarıyla, üretim yetersizliği ile ve hiper enflasyonla dolu olan bir on yılı geride bırakılmıştı.

Yukarıda ifade edilen temel noktalardan hareketle 1960 ve 1980 müdahaleleri ekseninde olmak koşulu ile bu çalışmada müdahale dönemlerinin ekonomik yapıları uygulanan ekonomik politikalar açısından ve ekonomik yapının yansıdığı makro ekonomik göstergeler açısından incelenecek ve dönemler birbirileri ile karşılaştırılacaktır. Elde edilen sonuçlar ise müdahalelerin gerekçeleri ve sonuçları bağlamında değerlendirilecektir. Bu noktada tarihin yeniden yorumuna katkıda bulunarak müdahaleleri bir başka açıdan yorumlamak temel amaç olarak saptanabilir.

1. 1960-1980 Askeri Müdahale Dönemleri

7 Ocak 1946'da Celal Bayar (Genel Başkan), Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından kurulan ve aynı gün, parti programı ve tüzüğü açıklanan DP, ilk kez 14 Mayıs 1950'de katıldığı milletvekili genel seçimlerinde toplam oyların %53,3'ünü alarak 408 milletvekili ile iktidar partisi olmuştu. 1950 ve müdahalenin yapıldığı 27 Mayıs 1960'a kadar 1950, 1954 ve 1957 seçimleri ile tam beş Menderes hükümeti görev yapmıştır. (TUNÇAY vd: 1992, 177). Ancak 1960 yılında pek çok gerekçenin saptanabileceği bir demet unsurdan hareketle siyasal demokrasi askıya alınmıştır. 1950'de başlayan dönem İsmet İnönü'nün hemen teşhis ettiği gibi, asker-sivil memurlar için bir düşüş dönemidir. Yeni iktidarın kayıtsız şartsız sahipleri Türkiye'nin her yerinde memurları horlamakta, bir zamanlar yanında el pençe divan durdukları eski ortaklarından 27 yılın acısını çıkarmaktadırlar. Asker memurların durumu sivillerinkinden iyiyse de, eski prestijleri yok olmuştur. Kendi-

lerinden olan İsmet Paşa iktidarı kaybetmiştir. Yeni iktidar orduya kuşkuyla bakmakta, onun bir an önce kışlasına gerçekten dönüp dünyaya kapanmasını beklemektedir. CHP döneminde kendi yarattığı iktidarın yanında olan, bir bakıma kendi sivil kadrosuna devlet yönettiren ordu, şimdi, hem de sivillerin emriyle kışlasına kapanmaktadır. 27 Mayıs'ı hazırlayan nedenlerin arasında, DP iktidarının, asker-sivil bürokratlarda yarattığı ve yaşattığı düşüşü ve burukluğu da saymak gerekir. (CEM: 1998, 364-365).

27 Mayıs'ı hazırlayan ve sosyal tansiyonu yükselten nedenler pek çok olmakla birlikte 1957 sonrasında, 1957 öncesine nazaran bozulan ve içinden çıkılmaz bir hal alan ekonomik nedeni göz ardı etmemek gerekmektedir. Nitekim İ. Cem'e göre 27 Mayıs hareketinde DP'nin enflasyonist ekonomik politikasının payının büyük olduğu görülmektedir. Hızla yükselen fiyatlar, sabit gelirli memurların ve askerlerin yaşama düzeyini her geçen yıl daha da kötüleştirmiştir. (CEM: 1998, 366). Nitekim General Fahri Belen müdahaleden hemen sonra yazdığı "Demokrasiden Diktatörlüğe" isimli kitabında ordunun ekonomik sıkıntılar içinde olduğunu, devlet teşekküllerindeki lüks hayata rağmen ordu mensuplarının kışla hayatlarındaki yaşamın tezat teşkil ettiğini ifade etmesi dikkate değerdir. (BELEN: 35). DP'nin son döneminde ekonomik sıkıntılar başlamış önceleri bizzat Menderes'in açıklamalarıyla baskın olan liberal iktisat politikası (HAMİTOĞULLARI: 1982, 109) deliberasyon politikasına dönüşmüştü. (HERSLAG: 1981, 3). Ekonomik süreçteki bozukluğun müdahaledeki rolü az olmakla birlikte, müdahale sonrasında ekonomik fatura önceki başı bozukluğa ve düzensizliğe kesilmiş, bunun için planlı ve programlı bir kalkınmanın gereğine inanılmıştır. (Bknz: AYTÜR: 1967, 2-3). Nitekim DPT'nin çıkardığı Planlama Dergisi'nin birinci sayısında MBK başkanı olan Cemal Gürsel dünya ekonomisinin hızla değiştiğini, bu değişim içinde yer alabilmek için kaynaklar ve tüketim dengesinin kurularak planlı bir ekonominin zorunlu olması gerektiğini tüm kamuoyuna ifade etmiştir. (GÜRSEL: 1961, 5-7). İç politikadaki baskıcı yol ve dış ilişkilerdeki başarısızlık da 27 Mayıs'ın oluşmasında etkin olmuşlardır. (TUNÇAY vd: 1992, 183).

Ana hatlarıyla anlatılan bu süreç ve nedenler sonucunda müdahaleyi gerçekleştiren subaylardan 38'inin yer aldığı Milli Birlik Komitesi'nin 1,5 yıl sürecek olan askeri hükümeti başlamış oluyordu. 27 Mayıs-12 Haziran arasında anayasanın olmadığı, çoğunluğunu sivillerin oluşturduğu bakanlar kurulu oluşturulmuş ve profesörlerden oluşan bilim kurulu anayasa değişikliğini hazırlamakla görevlendirilmişti. 12 Haziran 1960-6 Ocak 1961 arasında geçici anayasa 27 Mayıs'tan sonraki dönemi kapsamak üzere yürürlüğe konmuştur. 6 Ocak 1961-25 Ekim 1961 arasında -ki 15 Ekim 1961'de zaten genel seçimler yapılmıştır- yasama görevini MBK ve temsilciler meclisi birlikte yapmıştır. (TUNÇAY vd.: 1992, 197). (Siyasal gelişmeler konusunda ayrıca bknz: KAYALI: 1994). 1960 Anayasası ile Türkiye gündemine gelen ve 1982 Anayasası ile de varlığı sürdürülen Milli Güvenlik Kurulu (MGK) bu tarihten sonra ülke gündeminde siyasi iktidarlara birlikte söz sahibi olacak bir kurum olarak yerini almıştır. Ancak MGK'nın aniden ortaya çıkmadığını, TC tarihindeki gelişmeler sonucunda bir tarihsel arkaplanı olduğunu da belirtmek gerekir. (Bknz: ÖZDEMİR: 1989.)

1980 yılı ise Türkiye Cumhuriyet tarihinde iki açılı bir dönüşümü ifade etmektedir. Bu dönüşümlerden ilki siyasi demokrasinin ikinci bir askeri müdahale ile

kesilmesi, ikincisi ise, müdahale sonrasındaki ekonomik yapılanmanın 1980 öncesinden çok farklı bir yöne doğru yönelmesidir.

1960 sonrasında aslında 1980 yılına gelmeden 12 Mart 1971 günü bir muhtıra müdahalesi olmuş ve Türk Silahlı Kuvvetleri adına Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç radyoda saat 13:00'de muhtıra metnini okumuştur. Buna göre dönemin paramentosunun ülkeyi içine düşürdüğü durum ifade edilerek bu durumun (anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar, Atatürk'ün hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşma ümidini kamuoyunun yitirmesi vs.) Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından partiler üstü bir meclis ile çözülmesi gerektiği ve bu meclisin kurulmasının zorunlu olduğu, bu nedenle TC'yi korumak ve kollamak için idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlı olduğunu ifade etmiştir. (TUNÇAY vd: 1992, 228-229). Askerlerin kontrolünde ve isteğinde gelişerek 1973'de son bulan bu müdahale ise hemen yedi yıl sonra 1980'de bir başkasına gebe olarak tarih sahnesinden çekilmiştir.

1980 yılına gelinmeden önceki yedi yıl Türkiye'nin siyasal ve ekonomik açıdan en zor yılları olarak tanımlanabilir. Nitekim 1973'ten 1980 yılına kadar onlarca hükümet işbaşına gelmiş, 1974'de Kıbrıs Barış Harekatı ile ülke bir savaş atmosferi yaşamış, 1977'de tüm dünyayı etkileyen petrol şoku ile ekonomik bir darbe yemiş ve en önemlisi terör sonucunda ülke siyasi bir karmaşa içine düşmüştür. Ekonomik anlamda ülkenin içinde bulunduğu bu bunalımı mevcut stratejilerle aşmanın olanaksızlığı 24 Ocak Kararları'nı doğururken (BAŞKAYA: 1986, 188), siyasal tıkanıklık ve terör ise 1980 müdahalesini davet etmiştir. 1973'den sonra yavaş yavaş tırmanan siyasi terör ve parlamento istikrarsızlığı 1977 yılına gelindiğinde artık kendini iyice hissettirmeye başlamıştı. 1977 seçimlerinde CHP %41.4 ve AP %36.9 oyla çoğunluğu sağlamaya olanaklı olmayan oy oranları aldılar. AP'nin kurduğu ikinci MC hükümeti kısa zamanda yıkılırken 1978'de, TBMM'de AP'den ayrılanlarla hükümet kuran Ecevit programını mecliste okuyacak ancak çok daha kötü günlerle karşı karşıya kalacaktı. Artık terör yön değiştirmiş ve kimi şehirlerde bir kitle hareketine dönüşmüştü. 25 Aralık 1978'de 13 ilde sıkıyönetim ilan edildi. 1979'a gelindiğinde ise Ecevit istifaya etmiş, AP diğer sağ partilerin desteği ile tekrar iktidara gelmişti. Ancak siyasi kargaşa devam etti. 1980'li yıllarda parti başkanlarının kişisel tutumları neticesinde siyasi birlik sağlanamadı ve aylarca yeni cumhurbaşkanı seçilemedi. (AHMAD: 1992, 415-429). Ekonomik ve siyasal bunalımın çözülmesi için 12 Eylül 1980'de yeni bir askeri müdahale ortamı bu sayede doğmuştur. Yetkileri kendinde toplayan Milli Güvenlik Konseyi 21 Eylül 1980'de geçiş dönemini Bülent Ulusu başkanlığında kurulmuş ve sivillerden oluşan bakanlar kuruluna bırakmıştır. 29 Haziran 1981'de kabul edilen 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun ile yeni anayasanın yapılma süreci başlatılmıştır. Hazırlanan anayasa 7 Kasım 1982 günü halkoyuna sunulurken kabul edildi. 6 Kasım 1982 tarihinde ise milletvekili seçimleri ve 6 Aralık 1983'te de TBMM başkanlık sisteminin oluşması ile demokratik yaşama tekrar dönüldü. (ÖZBUDUN: 1990, 31-40).

2. Müdahale Dönemlerinin Ekonomik Analizi

Askeri müdahale dönemlerinin, ülkenin siyasal gelişimi ve demokratikleşme sürecine etkisi yanında ekonomi politikası öncelikleri ve uygulamaları ile ekonomik yapıyı da etkilediği kesindir. Bu başlık altında 1960-1980 askeri müdahalelerinin

öncesinde ve askeri hükümetlerin görevde olduğu dönemlerde makro ekonomik göstergelerdeki gelişmeler, ele alınan dönemlere damgasını vuran ekonomi politikaları çerçevesinde değerlendirilmektedir.

2.1. Müdahale Dönemlerinde Ekonomi Politikaları

2.1.1. 1960 Askeri Müdahale Dönemi

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimle Türkiye ekonomisi çok partili düzenin getirdiği iktidar muhalefet çekişmeleri ile popülist ekonomi politikalarının getirileri ve sonuçları ile tanışacağı yeni bir döneme girmiştir. DP hükümetinin ekonomik programı; liberal ekonomi politikası amaçları doğrultusunda devletçilik uygulamasının daraltılmasını, özendirilen özel girişimciliğin ekonominin öncü gücüne dönüştürülmesini, kurallayıcı ve kısıtlayıcı sayılan planlamaya ve devlet tekellerine son verilerek, kurulmuş kamu ekonomik girişimlerinin özel kesime aktarılmasını öngörmüştür. (SENCER: 1991, 32). Ekonomik kalkınma stratejisini ise Dünya Bankası tarafından 1951 yılında hazırlanan Baker Raporu'nda önerildiği gibi, uluslararası karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunan tarımsal üretim ve tarıma dayalı sanayinin teşviki ve himayesine bağlı dışa açık büyüme hedefi şekillendirmiştir. (MORTAN, ÇAKMAKLI: 1987, 33). Nitekim 1951 Sanayi Kongresi'ni açış konuşmasında dönemin ekonomi ve ticaret bakanı "...şimdiye kadar yapıldığı gibi sınai mamül ithalatını azaltan, dolayısıyla dış ticaret hacmimizi daraltan sanayi yerine, ihracatımızı çoğaltan sanayinin teşvik ve himayesini" hedef aldıklarını ifade etmektedir. (KUYUCUKLU: 1986, 449).

1950'li yıllarda DP hükümetinin ekonomik uygulamaları değerlendirildiğinde, Keynesgil, talep yanlı, genişletici para ve maliye politikaları ile hızlı ekonomik büyümenin amaçlandığı görülmektedir. Hızlı ekonomik büyüme stratejisinin sonuçları, toplumun tüm kesimlerinde yaşam koşullarının iyileşmesi, reel gelirin artması şeklinde kendini göstermiştir. Ücret ve maaşlı grupların görece durumlarının gerilediği genel olarak mülk gelirleri ve ticaret sermayesinin milli gelirden aldığı payın arttığı bu dönemde hükümetin gelir dağılımı sorununu öncelikli bir hedef olarak görmediği anlaşılmaktadır. (BORATAV: 1993, 84). Fiyat istikrarının ve dış ödemeler dengesinin sağlanması gibi iktisat politikası amaçları ise hızlı büyüme hedefinin gölgesinde kalmış açık bir ifade ile göz ardı edilmiştir.(PARASIZ: 1998, 75).

Genel ekonomi politikası hedefleri doğrultusunda hükümet, tarımsal ürünlerin fiyatlarını, destekleme politikalarıyla, uluslararası fiyatların üzerine çekerken; KİT ürünlerinin fiyatlarını düşük tutarak yapay bir refah ortamı yaratmayı tercih etmiştir. Aynı zamanda sabit döviz kuru politikası ile hammadde ve ara malı ithalini kolaylaştırarak sanayinin gelişimini teşvik etmiş, düşük faiz politikaları ile özel sektörün mali açıdan güçlendirilmesini ve yatırımların artırılmasını arzu etmiştir. (PARASIZ: 1998, 113).

1953 yılı sonuna gelindiğinde bu uygulamaların kaçınılmaz sonucu olarak, ekonomi politikasının hedefleri arasında görmezden gelinen iki önemli sorun ağırlıklarını hissettirmeye başlamıştır: Enflasyon ve giderek büyüyen dış ödemeler açıkları. (HATİBOĞLU: 1993, 41). Gelinek noktada hükümetin maliye politikası uygulamasında bütçe açıklarına engel olamayışı nedeniyle Merkez Bankası kaynaklarına yö-

nelmesi büyük rol oynamıştır. Dış ticaretin liberalizasyonu ve yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi amaçları üzerine yapılandırılan dış ticaret politikası ise kontrol altına alınamayan ithalat artışları, yapısal sorunları olan yetersiz ihracat potansiyeli ve yetersiz yabancı sermaye girişi gibi nedenlerle terkedilmek zorunda kalmıştır.

Ekonomi 1958 yılında iç ve dış borçların yükü altında durma noktasına gelmiştir. Ağustos ayında devalüasyon ve KİT ürünlerine zam ile açılan istikrar paketi, sıkı para ve kredi politikaları ile bütçe ve dış ödemeler dengesini sağlamaya yönelik yeni uygulamalar içermektedir. (TOKGÖZ: 1997, 128). İstikrar programı ile nefes alan ekonomide enflasyon kontrol altına alınırken ithalat ve ihracatta canlanma başlamış fakat hükümetin öncelikli hedefi olan büyüme hızı yavaşlamış ve ekonomi durgunluğa girmiştir.

27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri müdahale bir yönüyle de Türkiye ekonomisinin 1950'li yılların sonlarında yaşadığı ekonomik sorunlara karşı oluşan tepkinin sonucu olarak görülebilir. Milli Birlik Komitesi tarafından oluşturulan sivil hükümetin Maliye Bakanı Ekrem Alican ekonominin mevcut durumunu değerlendirdiği radyo konuşmasında; müzminleşmiş bütçe açıklarından, iktisadi devlet teşebbüslerinin ve devlet bütçesinin Merkez Bankası tarafından finansmanı yoluyla artan emisyonun enflasyonist sonuçlarından, iç ve dış borçların yükünden ve dış ticaret zorlukları, milli paranın değeri gibi ekonomik sorunlardan söz etmiştir. Alican sıraladığı bu sorunların kaynağını ekonominin plansız ve liberal bir anlayış ile yönetilmesine bağlamıştır. (MİLLİYET GAZETESİ: 18 Haziran 1960).

Yeni kurulan hükümet kendisinin geçici bir hükümet olduğunu iktidar devresinin kısa olmasını temenni ettiğini sıklıkla vurgularken uzun vadeli icraattan çok temel ekonomik sorunların çözümüne önem veren bir program hazırlamıştır. Uzun vadeli ekonomik kalkınmanın ve kalkınma sürecinde uygulanacak ekonomi politikalarının bir plan çerçevesinde yürütülmesi gerektiğini vurgulayan yeni hükümet, ilk icraat olarak planlı döneme geçişin altyapısını hazırlamaya girişmiştir. (KÜÇÜKKALAY: 1998, 151).

Müdahale hükümetinin ekonomi politikası esasları, 1958 yılı istikrar programında ekonominin içine düştüğü sıkıntılardan kurtarılması için önerilen, fakat popülizmin etkisinde DP hükümeti tarafından sulandırılmış önlemlerin uygulamaya geçirildiği bir istikrar programı görünümü vermektedir.(CUMHURİYET GAZETESİ: 12 Temmuz 1960). Program incelendiğinde 1950-1960 döneminde göz ardı edilen dış ödemeler dengesi ve fiyat istikrarının sağlanması amaçlarının öncelik kazandığı, büyüme ve istihdam sorunlarına yer verilmediği anlaşılmaktadır.

Hükümet programında, kamu maliyesi alanında devlet bütçesinden başlayarak katma, özel idare ve belediye bütçelerinde tasarrufa gidileceği, bütçe samimiyeti ve denkliğinin sağlanacağı ifade edilmektedir. Bütçe açıklarının ve KİT'lerin finansman gereklerinin Merkez Bankası tarafından emisyon yoluyla karşılanması uygulamasına son verilmesi, finansmanın sağlam mali kaynaklara dayandırılması gereği önemle vurgulanmıştır. Devlet başkanı Cemal Gürsel'in "...**Merkez Bankası gerektiğinde hükümete hayır diyebilmelidir**" sözünü-bu konudaki kararlılığın bir işareti olarak değerlendirmek gerekir. (ERGİN: 1960, 5).

Programda devlet bütçesinin tam denklige kavuşturulması ile birlikte destekleme alım fiyatlarının kontrol altına alınması ve iç pazarda üretimi artırmaya dönük çalışmaların başlatılması enflasyonla mücadelenin temel amaçları arasında tanımlanmaktadır. Enflasyonun kontrol altına alınmasıyla artacak satın alma gücünün piyasaların canlanmasını sağlayacağı ve ekonominin durgunluktan çıkacağı beklentisi hakimdir.

Dış ekonomik ilişkilerde ihracat ve yabancı sermayenin önemi vurgulanır ve teşvik edilirken, ithalatta yurtiçi üretimi artırmayı sağlayacak mallara ağırlık verilmesi hedeflenmektedir. Böylelikle yeni hükümet en önemli sorunlardan biri olan döviz gelirlerinin artırılması ve dış ödemeler dengesinin iyileştirilmesini beklemektedir.

Hükümetin yatırım politikası ise uzun vadeli ve maliyetli yatırımlar yerine kısa vadede üretime katkıda bulunacak ve döviz gelirlerini artıracak projelerin tercih edilmesi şeklinde özetlenmiştir. Piyasa ekonomisi esaslarını benimseyen hükümet piyasalarda arz ve talep koşullarına göre fiyat oluşumunu benimsemiş ve serbest piyasa koşullarında fiyat oluşumuna engel olan Milli Koruma Kanunu uygulamasına son vermiştir.

2.1.2. 1980 Askeri Müdahale Dönemi

Türkiye'de 1970'li yıllar ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan önemli sorunların yaşandığı istikrarsız bir dönemi temsil etmektedir. Türkiye'yi ekonomik açıdan 24 Ocak istikrar programına ve siyasal açıdan 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine taşıyan bu dönem aynı zamanda planlı kalkınma sürecinin üçüncü ve dördüncü beş yıllık dönemlerine denk gelmektedir. (TOKGÖZ: 1998, 21-25). 1973-1977 dönemini kapsayan üçüncü beş yıllık kalkınma planının temel ilke ve hedefleri Nihat Erim hükümeti tarafından hazırlanmıştır. Nihat Erim hükümetinin istifası üzerine üçüncü plan yeni kurulan Ferit Melen hükümeti tarafından onaylanmış ve yürürlüğe konmuştur. Planın ilk yılında Melen Hükümeti istifa etmiş yerine ülkeyi 14 Ekim 1973 genel seçimlerine götürecek Naim Talu hükümeti kurulmuştur. 1979-1983 dönemini kapsayan dördüncü beş yıllık kalkınma planının son şekli verilerek uygulamaya geçirilmesi ise Bülent Ecevit'in başbakanlığında kurulan yeni bir hükümet tarafından gerçekleştirilmiştir. 14 Ekim 1979 ara seçimlerinde başarısız olan Ecevit'in istifası üzerine Süleyman Demirel başbakanlığı alırken başbakanlık müsteşarı ve DPT müsteşar vekili olan Turgut Özal ile birlikte 24 Ocak 1980 Kararları'nı hazırlamıştır.

Türkiye'de bu iç siyasal gelişmeler yaşanırken dünya ekonomisini etkileyen önemli gelişmeler olmuştur. Uluslararası para sistemi çökmüş, petrol fiyatları 1973 yılı sonunda dört kat, 1979 yılında iki kat artmış, dünya ticaret hacmi bundan etkilenmiş ve dolayısıyla dünya ekonomileri durgunluğa girerken maliyet artışına bağlı enflasyonist ve stagflasyonist baskılar artmıştır. (PARASIZ: 1998, 149).

Türkiye ekonomisi ithal ikameci sanayileşme stratejisinin tüketim malları sanayii, ara malları sanayii ve yatırım malları sanayii aşamalarından oluşan geleneksel sanayileşme sürecinin ikinci aşamasından üçüncü aşamasına geçiş döneminde bulunmaktadır. (HAN: 1978, 36). Ancak büyük ölçüde iç pazara dönük kurulmuş olan tüketim malları sanayiinin küçük ölçekli ve atıl kapasite ile üretim yapıyor olması

nedeniyle yatırım malları sanayiini uyaracak talep potansiyeli yaratılamamıştır. Bu nedenle yatırım malı üreten sanayiler için potansiyel talebin yaratılması, iç talebin uyarılması ve tüketim eğiliminin artırılmasına bağlı görülmüştür. (ALPAR: 1974, 36). Bu yaklaşım çerçevesinde yeni perspektif planda gelir ve yaşam düzeyinin yükseltilmesi, istihdam sorununun çözümlenmesi ve gelir dağılımının iyileştirilmesi gibi hedefler öncelikli olarak değerlendirilmektedir. Bu hedefler doğrultusunda 1976 yılına kadar geçen dönemde yüksek büyüme oranları gösteren ekonomide iç pazara yönelik talebi canlı tutmak için reel ücretler düzenli olarak artırılmış, destekleme alımlarıyla küçük üreticinin yaşam standardı yükseltilmiştir. Aynı zamanda fiyatlar üzerinde bir denetimin olmaması döviz kuru ve faiz oranlarının düşük tutulması, KİT ürünlerinin maliyetlerinin altında fiyatlandırılması yoluyla sanayici, toprak sahibi ve tüccar da dahil toplumun tüm kesimleri memnun edilmiştir. (SÖNMEZ: 1990, 82).

1970'li yılların ikinci yarısında dünya ekonomisini etkileyen durgunluk Türkiye ekonomisini de etkisi altına almıştır. Popülist politikalarla kısa vadede refah artışı sağlayan fakat yapısal sorunları göz ardı eden anlayış kısa vadeli borçlanma ile büyümeyi sürdürmüş, fakat ekonomi tıkanma noktasına gelmekten kurtarılamamıştır.

Üçüncü beş yıllık kalkınma planında öngörülen yüksek büyüme oranlarına erişilebilirlik amacıyla korumaya muhtaç ve döviz gereği fazla olan sanayilerin yarattığı ithalat artışı, dünya petrol fiyatlarındaki artışa bağlı olarak ithal malları fiyatlarındaki artışla birleşince ödemeler dengesi ile ilgili sorunlar yaratmıştır. Sorun büyük ölçüde ekonominin kıt döviz kaynaklarının ülke sanayiine tahsis edilmesine karşın bu sektörün ihracat yoluyla bu kaynakları yeniden dövize dönüştürememesinden kaynaklanmıştır. (SENSES: 1989, 18). 1970'lerin sonunda ekonomiyi önemli ölçüde döviz darboğazına düşüren dış ticaret açıklarının yarattığı krizden çıkış yolu olarak görülen devalüasyon girişimleri de sonuç vermemiştir. Dünya Bankası'nın tavsiyesi üzerine 1978 ve 1979 yıllarında yapılan devalüasyonlar ihracat gelirlerini artırmak yerine yurtiçi üretim maliyetlerini artırarak maliyet enflasyonuna neden olmuştur.

Dönem boyunca ekonomi politikasının temel amaçları arasında sayılan fiyat istikrarının da planda öngörülen büyüme hızını yakalamak uğruna izlenen para ve maliye politikalarının etkisinde gözardı edildiği görülmektedir. (PARASIZ: 1998, 152).

1970'li yılların sonlarına doğru hızla giderek artan enflasyona karşı yapısal nitelikte önlemler alınamamış ve enflasyon beklentisini kırarak politikaların uygulanmamış olması, üretimin ve istihdamın gerilemesine, enflasyonun daha da şiddetlenmesine neden olmuştur. Enflasyonun bir kaynağı da kamu yatırımı ve tüketim harcamalarındaki artış ve KİT açıklarının büyümesi ile artan kamu açıklarıdır. Kamu harcamalarının etkin bir vergi sistemi kurularak sağlıklı kaynaklardan finansmanı yerine Merkez Bankası kaynaklarına başvurmak gibi kolay fakat enflasyonu körükleyen uygulama tercih edilmiştir.

Türkiye ekonomisi 1980 yılına yüksek enflasyon, döviz kıtlığına bağlı üretim daralması ve negatif büyüme hızı, işsizlik, mal kıtlığı gibi ekonomik sorunlar ile girmiştir. 24 Ocak 1980 tarihinde enflasyonu kontrol altına almak, ihracatı artırarak dış ticaret açığını küçültmek, mal darlıklarını gidererek ekonomiyi yeniden işler hale

getirmek ve pozitif ekonomik büyümeyi yeniden sağlamak amaçları ile 24 Ocak Kararları olarak tanımlanan ekonomik istikrar programı uygulamaya konmuştur. 24 Ocak kararları özünde geniş kapsamlı bir istikrar programı olmanın ötesinde; serbest piyasa mekanizmasının daha güçlenmesi için devletin ekonomik yaşama müdahalesinin asgariye indirilmesini, rekabeti engelleyici uygulamaların önlenmesini ayrıca kaynak dağılımını bozucu kısıtlamaların ortadan kaldırılarak yatırımların etkinliğinin artırılmasını ve ekonominin uluslararası piyasalara entegrasyonunu amaçlamaktadır. (DPT: 1990, 12).

Türkiye için ekonomik açıdan bir çıkış olarak görülen ekonomik reçetenin, siyasal istikrarın ve iç barışın sağlanmadığı bir ülkede başarılması mümkün olmamıştır. (KONGAR: 1998, 187). TSK 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirdikleri müdahale sonrasında devlet yönetimini üstlenmiş, yasama ve yürütme görev ve yetkisi Milli Güvenlik Konseyi'ne geçmiş ve Devlet Başkanı Kenan Evren tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen Bülent Ulusu 21 Eylül 1980 tarihinde 44. TC hükümetini kurmuştur.

Başbakan Bülent Ulusu hükümet programını sunduğu konuşmasında %100'e yaklaşan enflasyon, yatırımlar ve üretimin giderek azalmış olması, sosyal ve ekonomik darboğazlar, giderek artan işsizlik gibi ekonomik sorunlara işaret etmiştir. Ocak 1980'den itibaren uygulamaya konulan istikrar tedbirlerinden kısa sürede olumlu sonuçlar alındığını belirterek istikrar programının takipçisi olacakları mesajını da vermiştir. Üstelik bu programın tamamlanması için gerekli vergi kanunları ve çalışma yaşamını düzenleyen mevzuat yeniliklerinin yasama organının işlememesi ve siyasi istikrarsızlık nedeni ile kanunlaşmadığını belirterek programın eksik yönlerinin de tamamlanarak uygulanacağını ifade etmiştir.

Bülent Ulusu hükümetinin programı ekonomik hedefleri açısından incelendiğinde fiyat istikrarı ile dış ödemeler dengesinin sağlanması hedeflerinin öncelikli olarak vurgulandığı, büyüme ve istihdam yaratma ve gelir dağılımının iyileştirilmesi gibi hedeflerin ise planlı kalkınma kurallarına uygun, sağlıklı bir kalkınma sürecinin devam ettirilmesine bağlandığı görülmektedir. (Bknz: RESMÎ GAZETE: 1 Ekim 1980).

Hükümet görevde kaldığı üç yıl içinde icraatlarını öngördüğü temel ekonomi politikaları doğrultusunda yürütmüştür. Özellikle çalışma yaşamının düzenlenmesine ilişkin; sendikal faaliyetlerin askıya alınması, grev yasağı, ücret belirlenmesinin toplu sözleşme düzeninden yüksek hakem kuruluna kaydırılması gibi uygulamalar emek faktörünün pazarlık gücünü kırmayı amaçlamaktadır. Memur maaşları, kıdem tazminatları, emekli ikramiyeleri ve tarıma dönük destekleme politikalarında reel ve görelî gerilemelerin gerçekleştirildiği dönemde yapılanlar, yurtiçi talebi kısarak enflasyonu kontrol altına almaya yönelik politikalar olarak tanımlanmışlardır.

İstikrar programının amaçları doğrultusunda 1980 yılı Temmuz ayında başlatılan vadeli mevduat ve kredi faizlerinin serbest bırakılması uygulaması askeri hükümet tarafından da sürdürülmüş, ve 1981 yılında reel faiz oranları pozitif değerler almaya başlamıştır. Pozitif reel faiz politikası ile para talebini artırarak fiyat istikrarına yardımcı olunması, kaynak dağılımındaki bozuklukları düzelterek ekonomik büyümeye katkıda bulunulması düşünülmüştür. (PARASIZ: 1998, 212).

Kamu maliyesi alanında kamu harcamalarında israfın önlenmesi, KİT'lerin daha verimli çalışmalarını sağlayacak pratik düzenlemeler, vergi kaybının önlenmesi ve vergi yönetiminin verimliliğinin sağlanması gibi hedeflere yönelen hükümet kamu kesimi dengesinde olumlu gelişmeler sağlamıştır. Kamu kesimi finansman açıklarının sağlıklı kaynaklardan karşılanması, açık finansman yollarından kaçınılması temel hedef olarak belirlenmiştir. (RESMÎ GAZETE: 1 Ekim 1980, 8-9).

Dış ekonomik ilişkilerde ekonominin dış rekabet şartlarına uygun hale getirilmesi ve Türk sanayiinin dünya pazarlarına açılabilmesi için selektif teşvik tedbirleri uygulamasına devam edileceği vurgulanan hükümet programında ihracatı geliştirecek tedbirler alınacağı ifade edilmektedir. Bu hedefler doğrultusunda 1980 yılında gerçekleşen devalüasyonun ardından günlük kur ayarlaması rejimine geçilmiş, döviz kurundaki değişimler enflasyonun üzerinde seyretmiştir. Dışa açılma, ihracat teşvikleri aracılığı ile ve düşen emek maliyetlerinin katkısı ile ihracata dayalı sanayileşme şeklinde anlaşılmıştır. İthalatta ise ılımlı bir liberalleşme ve ithal kotalarında kısmi bir daralma söz konusudur. (BORATAV: 1997, 164).

2.2. Müdahale Dönemlerinde Makro Ekonomik Göstergeler

Bir önceki başlıkta müdahale dönemlerinin ekonomi politikaları 1960 ve 1980'in öncesi ve sonrası olmak üzere incelenmiştir. Ancak bu inceleme, salt politik açıdan eksik bir görünüm arz etmektedir. Nitekim bu politikaların pratikteki görünümünü ve etkilerini ölçmek ancak dönemlerin sayısal verilerinin değerlendirilmesi ile söz konusu olabilecektir. Bu başlık altında seçilmiş makro ekonomik göstergeler dikkate alınarak dönemlerin kantitatif analizleri yapılmıştır.

Tablo 1: Müdahale Dönemleri Nüfus ve İstihdamın Yapısı

Yıllar	Nüfus (000)	İşsiz (000)	İKO (%)	İşsizlik Oranı (%)
1957	25,250	305	74,5	2,7
1958	25,981	320	74,6	2,8
1959	26,733	324	73,4	2,8
1960	27,506	356	72,0	3,1
1961	28,227	396	72,0	3,4
1962	28,931	390	71,2	3,3
1963	29,651	403	70,5	3,3
1977	40,769	1571	58,1	8,3
1978	42,641	1617	57,8	8,4
1979	43,531	1699	55,3	8,7
1980	44,439	1831	52,6	8,2
1981	45,540	1618	53,9	7,8
1982	46,688	1725	51,6	7,9
1983	47,864	1607	50,3	6,5

Kaynak: (DİE: 1996, 3'de 1.1. ve 7'de 1.6 nolu tablolardan; BULUTAY: 1995, 256-260'daki tablodan derlenerek oluşturulmuştur.)

Tablo 1'de söz konusu her iki dönemin de nüfus ve istihdama ilişkin rakamları gösterilmektedir. Buna göre tablodan da görüldüğü gibi dönemlerde ani bir kırılmaya rastlamak olanaklı değildir. Ancak nüfus, işsiz, ve işsizlik oranı rakamları sürekli artış göstermesine rağmen, İKO ise artan genç nüfus, artan ev hanımı, yaşlı nüfus vb'leri nedeni ile sürekli olarak azalmıştır. Bu azalmanın ekonominin üretim gücünün düşmesi anlamında ve bağımlılık oranının artması anlamında negatif etkileri söz konusu olabilecektir. Nüfus 1957-1963 döneminde işsizlik oranı ortalaması 3,0 iken, aynı oran 1977-1983 dönemi için 7,9 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2: Müdahale Dönemleri GSMH (Sabit Fiyatlarla)*-Büyüme Hızı-KBGSMH Büyüme Hızı

Yıllar	GSMH (Milyon TL)	Tarım	Sanayi	Hizmetler	B.H. (%)	KBGS MH B. Hızı (%)
1957	62,994	23,736	10,109	29,148	7,8	4,4
1958	65,844	25,909	10,671	29,263	4,5	1,6
1959	68,521	25,985	11,057	31,478	4,1	1,1
1960	70,868	26,590	11,099	33,178	3,4	0,5
1961	72,285	25,300	12,397	34,587	2	-0,6
1962	76,754	26,574	12,831	37,348	6,2	3,6
1963	84,188	29,39	14,369	40,679	9,7	7,0
1977	51,944,339	11,838,640	11,040,984	29,064,714	3,0	0,9
1978	52,582,170	12,155,103	11,385,280	29,041,786	1,2	-0,4
1979	52,324,175	12,135,878	10,818,216	29,370,080	-0,5	-2,5
1980	50,869,915	12,287,950	10,424,177	28,157,786	-2,8	-4,8
1981	53,316,849	12,066,632	11,453,641	29,796,575	4,8	2,3
1982	54,963,215	12,463,165	12,032,940	30,467,110	3,1	0,6
1983	57,279,000	12,359,288	12,374,32	32,082,278	4,2	1,7

* 1948-1967 Dönemi 1968 fiyatları ile ve 1968-1995 Dönemi 1987 fiyatları ile hesaplanmıştır.

Kaynak: DİE: 1996, 411-429'daki 21.2 ve 21.5 nolu tablolardan derlenmiştir.)

Tablo 2'den izlendiği gibi GSMH belirli bir ivme ile artış göstermektedir. GSMH'deki tek önemli kırılma 1980 yılında 1979'a göre belirli bir azalma kaydetmesi şeklinde oluşmaktadır. (Negatif büyüme). GSMH'de tüm dönemler boyunca tarımın ağırlığı yine hissedilmiştir. 1957-1963 döneminde GSMH'nin oluşumunda göreceli olarak tarım sektörünün ağırlığı varken 1977-1983 döneminde sanayi ve hizmetler sektörünün ağırlıklı payları söz konusu olmaktadır. 1957-1963 döneminde büyüme hızı ortalaması 5,3 olarak gerçekleşirken aynı dönemde KBGSMH ortalama olarak 2,5 olmuştur. Aynı rakamlar 1977-1983 döneminde 1,8 ve 2,2 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3: Müdahale Dönemlerinde Dış Ticaretteki Gelişmeler

Yıllar	İTHALAT (M)		İHRACAT (X)		Karşılama Oranı X/M
	Miktar (000 Ton)	Değer (yüzbin \$)	Miktar (000 Ton)	Değer (yüzbin \$)	
1957	2,343	397	1,742	345	0,86
1958	1,453	315	1,600	247	0,78
1959	2,421	470	2,071	354	0,75
1960	2,162	468	2,158	321	0,68
1961	3,121	507	2,055	347	0,68
1962	4,883	619	2,318	381	0,61
1963	5,457	688	2,131	368	0,53
1977	23,535	5,796	4,132	1,753	0,30
1978	20,116	4,599	6,541	2,288	0,49
1979	18,811	5,069	,826	2,261	0,44
1980	23,347	7,909	4,855	2,910	0,36
1981	22,595	8,933	9,137	4,703	0,52
1982	23,132	8,843	12,545	5,746	0,64
1983	26,849	9,235	11,317	5,728	0,62

Kaynak: (DİE: 1996, 259'daki tablodan derlenerek hazırlanmıştır.)

Tablo 4: Müdahale Dönemlerinde Yıllar İtibariyle Döviz Kuru (TL/\$)

Yıllar	Döviz Kuru	Yıllar	Döviz Kuru
1957	2,80	1977	18,09
1958	2,80	1978	24,63
1959	2,80	1979	35,21
1960	4,74	1980	77,54
1961	9,04	1981	112,20
1962	9,04	1982	156,27
1963	9,04	1983	230,33

Kaynak: (DİE: 1996, 259'daki tablodan derlenerek oluşturulmuştur.)

Tablo 3'de dönemlerin dış ticaret rakamları gösterilmiştir. Bu tabloda dikkati çeken en önemli özellik ithalat rakamlarının sürekli olarak ihracat rakamlarının önünde gidiyor olmasıdır. Bu TC tarihinde bazı küçük dönemler (özellikle kuruluş dönemi) dışında hep böyle bir gelişme göstermiştir. 1957-1963 döneminde ihracatın ithalatı karşılama oranı ortalaması 0,69 olarak gerçekleşirken 1977-1983 döneminde aynı oran 0,48 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4'de ise doların dönemler itibariyle TL karşısındaki gelişimi gösterilmektedir. Buna göre 1957-1963 ve 1977-1983 dönemlerinde TL'nin dolar karşısında sürekli değer yitirdiği görülmektedir. 1957-1963 döneminde TL/\$ ortalaması 14,84, 1977-1983 döneminde ise aynı oran 93,46 olarak oluşmuştur.

Tablo 5: Müdahale Dönemi Ekonomilerinde Toptan Eşya Fiyatları Endeksi ve Tüketici Fiyatları Endekslerindeki Gelişmeler

Yıllar	TFE		TEFE	
	A	B	A	B
1957	45,8	11,9	47,8	18,9
1958	53,1	15,8	54,9	14,8
1958	66,0	24,4	65,8	19,8
1960	69,4	5,2	69,3	5,4
1961	70,5	1,6	71,2	2,7
1962	72,9	3,4	75,3	5,7
1963	78,7	7,4	78,6	4,3
1977	378,5	28,0	386,6	24,1
1978	557,5	47,2	589,8	52,6
1979	874,2	56,8	966,8	63,9
1980	1884,8	115,6	2003,6	107,2
1981	2523,9	33,9	2740,3	36,8
1982	3076,9	21,9	3432,2	25,2
1983	4042,7	31,4	4425,8	27,5

A=İndeks B=Değişim Oranı 1968=100

Kaynak: (DİE: 1996, 370'deki tablodan derlenmiştir.)

Tablo 5'de 1968 fiyatları baz alınarak fiyatlardaki değişimler TÜFE ve TEFE eksenli olarak gösterilmiştir. Buna göre 1957-1963 ve 1977-1983 dönemlerinde fiyatlar artmaya devam etmiştir. 1957-1963 döneminde TÜFE'ye göre artış yüzdesi ortalaması 9,9'dur. TEFE'ye göre ise ortalama artış 10,22'dir. Aynı rakamlar 1977-1983 dönemi için TÜFE'de 47,82 ve TEFE'de 48,18 olarak belirlenmiştir.

Tablo 6: Müdahale Dönemlerinde Bütçe Pozisyonunun Görünümü (000.000 TL)

Yıllar	Bütçe	Tahsilat	Faillen Ödenen	Açık	Açık/Bütçe
1957	4,006	3,966	4,162	-196	0,04
1958	4,4475	4,822	4,977	-154	0,03
1959	5,980	6,385	6,728	-342	0,05
1960	7,281	6,933	7,320	-387	0,05
1961	8,678	10,933	11,382	-448	0,05
1962	10,114	9,017	9,118	-100	0,01
1963	12,101	11,730	11,725	5	-
1977	203,449	196,171	240,200	-44,029	0,21
1978	247,253	323,605	347,703	-24,098	0,09
1979	372,309	545,192	611,411	-66,219	0,17
1980	706,687	942,641	1,101,697	-159,056	0,22
1981	1,480,961	1,443,426	1,539,401	-95,974	0,06
1982	1,715,640	1,515,799	1,654,709	-138,909	0,08
1983	2,558,902	2,512,419	2,783,141	-270,721	0,10

Kaynak: (DİE: 1996, 389'deki tablodan derlenerek oluşturulmuştur.)

Tablo 6'dan anlaşılacağı gibi TC tarihinde kamu harcamaları hızla artarken bu harcamaların karşılanması için sağlıklı finansman kaynakları yaratılamaması nedeniyle açık bütçe politikaları izlenmiş ve bütçe açıkları söz konusu dönemde 1963 yılı dışında oluşmaya devam etmiştir. 1957'den 1963'e kadar bütçe açığı oranı ortalama olarak 0,03 olmuş, aynı oran 1977-1983 döneminde ise 0,13 olmuştur.

3. 1960-1980 Müdahale Dönemlerinin Ekonomik Açından Karşılaştırması

1960-1980 askeri müdahale dönemleri öncesinde ve askeri hükümetlerin görevde olduğu demokrasiye geçiş dönemlerinde uygulanan iktisat politikaları birlikte değerlendirildiğinde iki alternatif politika sepetinin hakim olduğu ve uygulamada birbirini takip ettikleri görülmektedir. Bu alternatif politika sepetleri, büyümeye ve yatırıma yönelik genişleyici politikaları ekonomik istikrar politikalarına tercih eden yapısalcı-popülist politikalar ile fiyat istikrarı ve bütçe disiplini genişleyici politikalara tercih eden muhafazakar-istikrarıcı politikalar ayrımında tanımlanabilir. (AKAT: 1984, 121).

1960-1980 askeri müdahaleleri öncesinde görevde olan hükümetlerin uyguladıkları ekonomik politikaların yapısalcı-popülist politikalarından oluştuğunu, askeri müdahale dönemi hükümetlerinin politika tercihlerinin ise muhafazakar-istikrarıcı politikalar olduğu görülmektedir. Yapısalcı-popülist politikaların ağırlık kazandığı dönemlerde, ekonominin ithal ikameci sanayileşme politikaları çerçevesinde hızlı büyüme hedefi öne çıkarken, hızlı büyüme sürecinde gelir dağılımının iyileşeceği, yoksulluk sorununun doğal olarak çözüleceği öngörülmektedir. Kumanda ekonomisinin piyasa mekanizmasına tercih edildiği dönemlerde, himaye gören sanayi yatırımlarına yönelik olmak üzere planlı veya plansız bürokratik kaynak dağılımı mekanizmaları ağırlık kazanmaktadır. Uygulamadaki politikalar, eğer uluslararası konjonktür de uygun ise kısa dönemde hızlı büyüme, işsizlik sorununun durağanlaşması, gelir dağılımında iyileşme gibi toplumsal refahı artıran sonuçlar vererek iktidardaki hükümetlerin oy potansiyelini artırmaktadır. Ancak uzun dönemde ödemeler bilançosundan kaynaklanan darboğazlar nedeniyle yatırımlar azalır ve büyüme hızı düşerken, hükümetin politik kaygılar sonucu ekonomik istikrarı gözardı eden popülist para ve maliye politikalarına yönelmesiyle enflasyon sorunu körüklenmektedir. Ekonominin işlerliğini yitirmesi ile sonuçlanan bu süreç, dış kaynak bulmak ve ekonomiyi rahatlatmak düşüncesi ile, uluslararası kuruluşların da tavsiyesi üzerine uygulanmak zorunda kalınan ekonomik istikrar programı ile son bulmaktadır.

Fiyat istikrarı ve bütçe disiplini öne çıkaran ve toplumun gelir ve refah düzeyini aşağıya çekerek ekonomiyi yeniden rayına oturtmayı amaçlayan istikrar politikalarının siyasi faturası, muhalefetin popülist söylemleri sonucu oy kaybeden iktidardaki hükümete kesilmektedir. Bu nedenle istikrar programlarının disiplinli olarak uygulanması askeri müdahale sonucu göreve gelen hükümetlere düşmüştür. 1960 askeri müdahale hükümeti Ağustos 1958 istikrar programının, 1980 askeri müdahale hükümeti 24 Ocak istikrar programının takipçisi olmuştur. Muhafazakar istikrarıcı politika alternatifini uygulayan askeri hükümetler büyüme hızının yavaşlaması, yatırımların düşük kalması, işsizliğin artması, gelir dağılımının bozulması pahasına da olsa bütçe denkliliği ve fiyat istikrarının savunucusu olmuşlardır. Fiyat istikrarının ve bütçenin denkliliğinin bozulmasına, dış ödemeler dengesinde açıklara neden ola-

cak genişleyici politikalardan kaçınılan bu dönemlerde ekonomi düşük bir büyüme hızını sağlıklı ekonomik dengeler üzerine kurarak sağlamayı amaçlamaktadır.

1960 döneminde dışa açılma girişimleri ile birlikte büyüme ve kalkınma ithal ikameci politikalara bağlanırken, 1980 döneminde olgunlaşma sürecinde belirli bir noktaya gelmiş olan ülke sanayiinin dışa açılması ve ihracata dayalı sanayileşme ve büyüme politikalarının benimsenmiş olması iki dönem arasındaki önemli bir farklılığı ortaya koymaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde 1980 dönemi Türkiye ekonomisi açısından etkileri günümüzde de süren köklü bir yapısal dönüşümü ifade etmektedir.

İki askeri müdahale dönemi bu politik çerçeve içinde kantitatif olarak karşılaştırıldığında dönemlerin birbirlerinden farklı özellikler gösterdiği saptanmaktadır. İşsizliğin 1980 döneminde 1960 dönemine göre daha yaygın olduğu görülürken, İKO'nun 1980 döneminde giderek düşmüş olmasının yanısıra işsizlik oranının da artmış olduğu dikkati çekmektedir. Nitekim işsizlik oranı ortalaması 1960'da %3 iken 1980'de 4,9 puan artarak %7,9 gibi dünya ortalamasının çok üzerinde olan bir rakama ulaşmıştır. Gerçi dönemler arasında nüfus açısından büyük farklar 1960 lehine gelişme göstermiş olmasına rağmen, gelişen yeni istihdam olanaklarının 1980'li yıllarda bu fazla nüfusu absorbe edecek şekilde kullanılması gerekirdi. O halde 1960 askeri müdahale dönemi istihdam açısından 1980'e göre daha başarılı sonuçlar elde etmiştir denilebilir.

Dönemler GSMH ve büyüme hızı açısından karşılaştırıldığında her iki müdahale döneminde de GSMH'nin düşerek büyümenin yavaşladığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak müdahalenin yapılmasının hemen ardından büyüme hızları tekrar ivme kazanarak artmışlardır. İki dönem büyüme hızı ortalamaları karşılaştırıldığında 1960 döneminde 5,3 olan büyüme hızı 1980'de 1,8 olmuş KBGSMH ise 2,5'den 2,2'ye gerilemiştir. Bu açıdan 1960 döneminin göreceli başarısından bahsedilebilir.

Dış ticaret noktasında her iki dönemde de dış ticaret açığı söz konusu olup her iki dönemde de TL, dolar karşısında değer kaybetmeye devam etmiştir. İki dönemde de ihracatın ithalatı karşılama oranı sürekli 1'in altında seyretmiştir. Ancak 1960'da bu oran 0,69 iken 1990'de 0,48 olmuş, dolar ise ortalama olarak 1960 döneminde %14,84 değer kaybına uğrarken, 1980 döneminde ise %93,46'lık bir değer kaybına sahne olmuştur. Ancak bu bağlamda 1980 dönemine haksızlık etmemek gerekir. Nitekim bu farkın oluşması 1960'lı yıllarda aşırı değerlenmiş döviz kuru politikası uygulanırken 1980'de gerçekçi döviz kuru politikasının uygulanmasından kaynaklanmıştır.

Fiyat artışları noktasında ise 1960 döneminin başarılı olduğu sanılsa da 1980 dönemindeki fiyat artışları bir sonraki dönem enflasyonunu kontrol altına almak amacıyla toplam talebi kısımaya yönelik uygulamalardan kaynaklanmaktadır. Nitekim 1980 yılında fiyat kontrol komitesi kaldırılarak KİT ürünleri fiyatları serbest bırakılmıştır. Dönemler karşılaştırıldığında 1960 döneminde TÜFE'ye göre %9,9 olan endeks artışı 1980'de %47,82; TEFEE'ye göre %10,22 olan endeks artış ortalaması ise %48,18 gibi büyük bir artış gerçekleştirmiştir.

Bütçe pozisyonu açısından konuya yaklaşıldığında her iki dönem de bütçelerin açık verdiği görülmektedir. Fakat 1960 dönemi bütçe açığı oranı ortalaması %3

iken bu oran 1980 döneminde %13 olmuştur. Bu anlamda 1980'li yıllarda kurulan hükümetlerin bütçeleri 1960'lı yıllardaki hükümetlerin bütçelerine göre daha büyük açıklar vermiştir. Bu açıdan da 1960 dönemi 1980 dönemine göre başarılı görülebilir.

Ancak tüm bu kantitatif değerlendirmelerde 1980 müdahalesinin ekonomik, siyasi ve dünya konjonktüründeki arkaplanı ile 1960 yılının aynı unsurlarının birbirine benzer olmadıklarını da ifade etmek gerekir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu inceleme sonucunda 1960 ve 1980 askeri müdahalelerinin ekonomik yönden benzerlikleri ve benzemezlikleri saptanmış oldu. Bu dönemlerde görev alan askeri hükümetler fiyat istikrarı, bütçe disiplini, dış ödemeler dengesinin iyileştirilmesi gibi politikaları, ne pahasına olursa olsun büyüme, yatırım artışı, istihdam yaratılması gibi popülist politikalara tercih etmişlerdir.

Yanısıra her iki müdahale hükümeti de ekonomiyi yönetmek için geldiklerini kendilerini bir istikrar politikası ile destekleme gereğini hissetmişlerdir. Bu yolla hem müdahalenin ekonomik meşruiyeti sağlanmış, hem de müdahale hükümetinin ekonomi politikası hedefleri çizilmiştir.

Her iki müdahalede de ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak ve demokratik düzenin işlemesine engel olan nedenleri ortadan kaldırmak amacıyla göreve gelen askeri hükümetler, tıkanma noktasına gelen ekonominin düze çıkarılmasını da amaçlar arasında vurgulayarak ekonomik ve mali istikrarı ve ekonomik kalkınmayı sağlamaya yönelik politikaların uygulayıcısı olmuşlardır.

1960 ve 1980 askeri müdahalelerinin her ikisinde de ekonominin yön değişimi söz konusudur. Nitekim 1960'da liberal söylem müdahale ile birlikte yerini planlı bir kalkınma stratejisine terkederken; 1980'de ise liberal söylem ve piyasa ekonomisi yeniden dünya ekonomisine eklemlenme çabaları doğrultusunda yükselen değer haline gelmiştir.

Askeri müdahale dönemlerinde uygulanan ekonomik politikaların başarılarını karşılaştırmayı amaçlayan kantitatif değerlendirmeler, Türkiye ekonomisinin iç ve dış konjonktürün etkisinde, yapısız sorunlara sahip olduğunu kabul etmekle birlikte, 1960 askeri müdahale döneminde izlenen ekonomi politikalarının 1980 döneminden daha başarılı sonuçlar ortaya koyduğunu göstermiştir.

KAYNAKÇA

- AHMAD Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (Çev: Ahmet FETHİ), Hil Yayınları, İstanbul, 1992.
- AKAT Asaf Savaş, **Alternatif Büyüme Stratejisi İktisat Politikası Yazıları**, İletişim Yayınları, İstanbul:1984.
- ALPAR Cem, **Türkiye'nin Planlı Döneminde İmalat Sanayiini Koruyucu Dış Ticaret Politikası**, AİTİA. Yayın No: 74, Ankara, 1974.

- AYTÜR Memduh, **Türk Kalkınma Hukuku Bir Giriş Denemesi**, DODAİE Yayınları, Ankara, 1967.
- BAŞKAYA Fikret, **Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına**, Birlik Yayınları, Ankara, 1986.
- BELEN Fahri, **Demokrasiden Diktatörlüğe**.
- BORATAV Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, Gerçek Yayınevi, Yeni Diz-1, 4. Baskı, 1993.
- BORATAV Korkut, "İktisat Tarihi (1981-1994)", **Bugünkü Türkiye 1980-1995**, (Der: Sina AKŞİN), Türkiye Tarihi Dizisi, 5. Cilt, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997.
- BULUTAY Tuncer, **Employment Unemployment And Wages in Tukey**, ILO-DİE, Ankara, 1995.
- CEM İsmail, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, Can Yayınevi, 12. Baskı, İstanbul, 1998.
- CUMHURİYET GAZETESİ**, 12 Temmuz 1960.
- DİE, **Çalışma İstatistikleri**, 1995.
- DİE, **İstatistik Göstergeler (Statistical Indicators) 1923-1995**, DİE Yayınları, Yay, No: 1883, Ankara, 1996.
- DPT, **1980'den 1990'a Makroekonomik Politikalar: Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler**, Ankara, 1990.
- ERGİN Feridun, "Gürsel'in Bir Sözü", **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Temmuz 1960.
- GÜLALP Haldun, **Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri**, Yurt Yayınları, Yay. No: 5, Ankara, 1987.
- GÜRSEL Cemal, "İkinci Cumhuriyet Anayasası ve Planlama", **DPT. Planlama Dergisi**, S. 1, (Sonbahar-1961), Başbakanlık Devlet Matbaası.
- HAMİTOĞULLARI Beşir, "Atatürk Devletçiliği ve Ekonomik Bağımsızlık", **Atatürk Dönemi Ekonomik Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi**, AÜ. SBF., Türkiye Ekonomi Kurumu, İstanbul, 1982.
- HAN Ergül, **Türkiye'de Sanayileşme Süreci ve Stratejisi**, EİTİA, Yay. No: 205/134, Eskişehir, 1978.
- HATİPOĞLU Zeyyat, **Türkiye İktisadının Geçmişi, Bugünü ve Geleceği**, Yeni İktisat ve İşletme Yönetimi Dizisi No:6, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ., İstanbul, 1993.
- HERSLAG Zvi Yehuda, "Pitfalls of Development Strategy And Planning", **ODTÜ. Gelişme Dergisi**, Türkiye'de Planlı Kalkınmanın Yirmi Yılı (1960-1980), (Özel Sayı), Ankara, 1981.
- KAYALI Kurtuluş, **Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- KONGAR Emre, **21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, Büyük Fikir Kitapları Dizisi 101, İstanbul, 1998.
- KUYUCUKLU Nazif, **Türkiye İktisadı**, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ., İstanbul, 1986.
- KÜÇÜKKALAY A. Mesud, **Cumhuriyet Döneminde İktisadi Planlama ve Beş Yıllık Kalkınma Planlarının İstihdam Açısından Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.
- MİLLİYET GAZETESİ**, 18 Haziran 1960.

- MÖRTAN Kenan, ÇAKMAKLI Cemil, **Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışları**, 1987.
- ÖZBUDUN Ergun, **Türk Anayasa Hukuk**, Yetkin Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1990.
- ÖZDEMİR Hikmet, **Rejim ve Asker**, Afa Yayınları, Türkiye Üzerine Araştırmalar-2, İstanbul, 1989.
- ÖZTÜRK Metin, **Türkiye’de Asker ve İktidar**, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, Türkiye’nin Sorunları Dizisi-10, 1996.
- ÖZTÜRK Metin, **Ordu ve Politikita**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993.
- PARASIZ İlker, **Türkiye Ekonomisi: 1923’den Günümüze Türkiye’de İktisat ve İstikrar Politikaları Uygulamaları**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998.
- RESMİ GAZETE**, 1 Ekim 1980, S. 17122.
- SENCER Muzaffer, “Türkiye’de Kalkınma Stratejileri ve Planlama Süreci”, **Amme İdaresi Dergisi**, C.24, S.2, (Haziran-1991).
- ŞENSES Fikret, **1980 Sonrası Ekonomi Politikaları Işığında Türkiye’de Sanayileşme**, Ankara, 1989.
- SÖNMEZ Mustafa, **Türkiye’de Gelir Eşitsizliği**, İletişim Yayınları, Cep Üniversitesi, İstanbul, 1990.
- TOKGÖZ Erdiç, **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1997)**, İmay Yayınevi, Ankara, 1997.
- TOKGÖZ Erdiç, “Türkiye İktisadi Gelişme Tarihinin Ana Çizgileri (1923-1927)”, **Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz**, (Der: Ahmet ŞAHİNÖZ), Türkiye Ekonomi Kurumu, Turhan Kitabevi, Ankara, 1998.
- TUNÇAY Mete vd., **Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.
- YAZGAN Turan, “Türkiye’de İstihdam Politikaları, Uygulamalar Hatalar Çıkış Yolları”, **TKİS**, 20. Yıl Semineri, İstihdam İşçi İşveren İlişkileri ve Sosyal Güvenlik, (İstanbul-1983).